(2). Capra F. The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. New York, Anchor Books, 1996, 176 p.
(3). Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford. Stanford University Press, 1990, 102 p.
(4). Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. The Limits to Growth. New York, Universe Books, 1972, 291 p.
(5). United Nations Environment Programme. Global Environment Outlook. Nairobi, 2019.
(6). United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, 2015.

Nurullayev Firdavs Shamsiddin o‘g‘li (Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchisi; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

HARBIY SUD AMALIYOTIDA MANIPULYATIV XULQ-ATVORNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvorni aniqlashning psixologik mexanizmlari, diagnostik mezonlari va sud jarayoniga ta’siri tahlil qilinadi. Harbiy muhit o‘ziga xos ierarxik tuzilma va intizomiy talablar bilan ajralib turishi sababli, manipulyativ strategiyalar yashirin va murakkab shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Tadqiqot doirasida manipulyatsiyaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy-psixologik komponentlari yoritildi. Sud-tergov jarayonida guvohlik ko‘rsatmalarini baholash, ayblanuvchi shaxsining psixologik portretini aniqlash hamda ekspertiza o‘tkazish mezonlari ko‘rib chiqildi. Natijada manipulyativ xatti-harakatlarni aniqlashning integrativ psixologik modeli taklif etildi.*

Kalit so‘zlar: *harbiy sud, manipulyativ xulq-atvor, sud psixologiyasi, psixologik ekspertiza, kognitiv buzilishlar, ijtimoiy ta’sir.*

Нуруллаев Фирдавс Шамсиддин оглу (Военнослужащий Министерства обороны; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЫЯВЛЕНИЯ МАНИПУЛЯТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ВОЕННО-СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ

Аннотация. *В данной статье анализируются психологические механизмы, диагностические критерии и влияние на судебное разбирательство манипулятивного поведения в военно-судебной практике. Поскольку военная среда характеризуется собственной иерархической структурой и дисциплинарными требованиями, манипулятивные стратегии могут проявляться в скрытых и сложных формах. Исследование охватывает когнитивные, эмоциональные и социально-психологические компоненты манипуляции. Рассмотрены критерии оценки свидетельских показаний, определения психологического портрета обвиняемого и проведения экспертизы в ходе судебного расследования. В результате предложена интегративная психологическая модель выявления манипулятивного поведения.*

Ключевые слова: *военный суд, манипулятивное поведение, судебная психология, психологическая экспертиза, когнитивные нарушения, социальное влияние.*

Nurullayev Firdavs Shamsiddin oglu (Serviceman of the Ministry of Defense; nurullayevfirdavs07@gmail.com)

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DETECTION OF MANIPULATIVE BEHAVIOR IN MILITARY COURT PRACTICE

Annotation. *This article analyzes the psychological mechanisms, diagnostic criteria and impact on the trial of manipulative behavior in military court practice. Since the military environment is characterized by its own hierarchical structure and disciplinary requirements, manipulative strategies can manifest themselves in hidden and complex forms. The study covered the cognitive, emotional and socio-psychological components of manipulation. The criteria for evaluating witness testimony, determining the psychological portrait of the accused person and conducting an examination during the judicial investigation were considered. As a result, an integrative psychological model of detecting manipulative behavior was proposed.*

Keywords: *military court, manipulative behavior, forensic psychology, psychological examination, cognitive impairment, social influence.*

Kirish (Introduction). Harbiy sud amaliyoti huquqiy adolatni ta’minlash bilan birga, inson omilini chuqur psixologik tahlil qilishni talab etadi. Harbiy xizmat sharoitida qat’iy intizom, buyruqbozlik va vertikal boshqaruv tizimi mavjud bo‘lib, bu muhitda shaxslararo munosabatlar o‘ziga xos tarzda shakllanadi. Bunday sharoit manipulyativ xulq-atvor uchun ham qulay fon yaratishi mumkin. Manipulyatsiya ongli yoki yarim ongli ravishda boshqalar xulqini boshqarishga qaratilgan psixologik ta’sir shaklidir.

Harbiy sud jarayonida manipulyativ strategiyalar yolg‘on ko‘rsatma berish, emotsional bosim o‘tkazish, aybni boshqalarga yuklash yoki ierarxik mavqedan foydalanish orqali namoyon bo‘ladi. Shu bois mazkur masala nafaqat huquqiy, balki psixologik jihatdan ham dolzarbdir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvorni aniqlash masalasi bevosita sud psixologiyasi, yuridik psixologiya va harbiy psixologiya kesishgan nuqtada shakllanadi. Mazkur muammo ilmiy adabiyotlarda to'g'ridan to'g'ri "harbiy sudda manipulyatsiya" nomi bilan keng yoritilmagan bo'lsa-da, unga daxldor bo'lgan nazariy va empirik tadqiqotlar yetarli darajada mavjud. Ushbu manbalar manipulyativ xatti-harakatlarning psixologik mexanizmlarini, yolg'on ko'rsatma fenomenini, guvoh xotirasining buzilishlarini hamda qaror qabul qilishdagi kognitiv xatolarni chuqur tahlil qiladi.

Sud psixologiyasining klassik namoyandalaridan biri – William Stern guvohlik ko'rsatmalarining ishonchliligi muammosini ilmiy asosda o'rgangan. U guvoh xotirasi subyektiv talqinlarga moyil ekanini va tashqi ta'sir ostida o'zgarishini eksperimental tarzda isbotlagan. Ushbu tadqiqotlar manipulyativ xulq-atvor sud jarayonida aynan xotira buzilishi yoki ataylab faktlarni o'zgartirish orqali namoyon bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Sternning yondashuvi harbiy sud sharoitida guvohlik ko'rsatmalarini baholashda psixologik omillarni inobatga olish zarurligini asoslaydi [1;1–42-b.].

Yolg'on ko'rsatma va manipulyativ ta'sir mexanizmlarini o'rganishda Aldert Vrij tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. U yolg'onni aniqlashda faqat neverbal belgilar emas, balki kognitiv yuklama va nutq strukturasini tahlil qilish samaraliroq ekanini ta'kidlaydi. Vrijning fikricha, manipulyativ shaxs, ko'pincha, ortiqcha nazorat qilinadigan mimika namoyon etadi, ammo nutq mazmunida mantiqiy uzilishlar kuzatiladi. Bu yondashuv harbiy sud jarayonida ayblanuvchi va guvohlarning bayonotlarini tizimli tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi [2;233–248-b.].

Ijtimoiy ta'sir va manipulyatsiya masalalarini chuqur o'rgangan olimlardan biri Robert Cialdini hisoblanadi. Uning ijtimoiy ta'sir tamoyillari avtoritet, ijtimoiy isbot, o'zaro majburiyat va defitsit effekti harbiy muhitda ayniqsa dolzarbdir. Harbiy tizimda avtoritet omili kuchli bo'lgani sababli, yuqori lavozimdagi shaxs tomonidan bildirilgan fikr, ko'pincha, tanqidsiz qabul qilinadi. Bu esa manipulyativ strategiyalarga imkoniyat yaratadi. Cialdini konsepsiyasi harbiy sud amaliyotida ierarxik bosimni psixologik tahlil qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [3;591–621-b.].

Harbiy psixologiya sohasida ekstremal sharoitda qaror qabul qilish va stress omilini o'rgangan Dave Grossman tadqiqotlari ham mazkur mavzu bilan bevosita bog'liqdir. U yuqori stress sharoitida insonning kognitiv funksiyalari torayishini, bu esa manipulyativ axborotni tanqidsiz qabul qilish xavfini oshirishini ta'kidlaydi. Harbiy sud muhitida ham stress va vaqt bosimi manipulyatsiyani aniqlash jarayonini murakkablashtirishi mumkin [4;10–34-b.].

Mahalliy va MDH olimlari tomonidan sud-psixologik ekspertiza masalalari doirasida shaxsning motivatsion sohasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlarda shaxsning aksentuatsiyalangan tipologiyasi va agressiv-kompensator xatti-harakatlari manipulyativ strategiyalar bilan uzviy bog'liq ekani qayd etiladi. Ayniqsa, demonstrativ va epileptoid tipdagi shaxslar sud jarayonida dramatizatsiya va bosim strategiyalaridan foydalanishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslangan [5;1449–1475-b.].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud adabiyotlarda manipulativ xulq-atvorning umumiy psixologik mexanizmlari yetarli darajada o'rganilgan bo'lsa-da, harbiy sud amaliyoti kontekstida kompleks integrativ model yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Shu sababli mazkur yo'nalishda sud psixologiyasi, harbiy psixologiya va ijtimoiy ta'sir nazariyalarini uyg'unlashtirgan ilmiy yondashuv zarur hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid ilmiy manbalar manipulyativ xatti-harakatlarni tushuntirish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi. Biroq harbiy sud muhitining o'ziga xos iyerarxik va stress omillarini inobatga olgan holda yangi empirik tadqiqotlar o'tkazish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan konseptual yondashuvni taklif etadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Mazkur tadqiqot harbiy sud amaliyotida manipulativ xulq-atvorni aniqlashning psixologik mexanizmlarini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda nazariy va empirik yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Tadqiqot dizayni aralash (mixed-method) model asosida tashkil etildi, ya'ni sifat va miqdoriy metodlar integratsiyasi qo'llanildi. Bunday yondashuv manipulyativ xatti-harakatlarning nafaqat tashqi namoyonini, balki ichki motivatsion va kognitiv omillarini ham aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini sud psixologiyasi, ijtimoiy ta'sir nazariyasi, shaxs tipologiyasi va kognitiv xatolar konsepsiyalari tashkil etdi. Shuningdek, harbiy psixologiya doirasida ekstremal sharoitda qaror qabul qilish modellari tahlil qilindi. Metodologik yondashuv tizimli, faoliyatli va shaxsga yo'naltirilgan tamoyillarga asoslandi.

Empirik bosqichda harbiy sud jarayonlarida ishtirok etgan shaxslar (sudya yordamchilari, tergov organi vakillari, sud-psixolog mutaxassislar hamda sobiq ayblanuvchilar) orasida tanlov asosida kuzatuv va so'rov ishlari amalga oshirildi. Tanlanma maqsadli (purposive sampling) usulda shakllantirildi. Ishtirokchi-

lar sud jarayonida bevosita qatnashgan yoki psixologik ekspertiza tajribasiga ega bo‘lgan shaxslardan iborat bo‘ldi.

Ma’lumot to‘plash jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

1. Strukturali va yarim strukturali intervyu – manipulyativ xulqning subyektiv va obyektiv belgilarini aniqlash maqsadida.
2. Psixologik kuzatuv – sud jarayonida verbal va neverbal reaksiyalarni tahlil qilish uchun.
3. Shaxs tipologiyasini aniqlovchi testlar – dominantal, demonstrativ yoki makiavellistik xususiyatlarni baholash uchun.
4. Emotsional barqarorlik va stress darajasini o‘lchash metodikalari – manipulyatsiyaning affektiv komponentini aniqlash maqsadida.
5. Kontent-analiz – sud bayonnomalari va ko‘rsatmalar matnini mantiqiy izchillik hamda semantik og‘ishlar nuqtai nazaridan tahlil qilish uchun.

Olingan ma’lumotlar statistik ishlovdan o‘tkazildi. Deskriptiv tahlil orqali o‘rtacha ko‘rsatkichlar va dispersiya aniqlanib, shaxs tipologiyasi hamda manipulyativ tendensiyalar o‘rtasidagi bog‘liqlik korrelatsion tahlil asosida baholandi. Sifat ma’lumotlari tematik kodlash asosida guruhlashtirildi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta’minlash uchun triangulyatsiya usuli qo‘llanildi, ya’ni bir xil hodisa turli metodlar orqali tekshirildi. Validlikni oshirish maqsadida ekspert baholash va takroriy o‘lchov mexanizmi joriy etildi.

Etik tamoyillarga qat’iy rioya qilindi: barcha ishtirokchilardan yozma rozilik olindi, shaxsiy ma’lumotlar maxfiyligi ta’minlandi va natijalar umumlashtirilgan ko‘rinishda taqdim etildi.

Shu tariqa, mazkur metodologik yondashuv harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvorni aniqlash jarayonini tizimli, ilmiy asoslangan va ko‘p qirrali tahlil qilish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). O‘tkazilgan empirik tadqiqot natijalari harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvor, ko‘p hollarda, yashirin shaklda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Strukturali intervyular va psixologik kuzatuvlar davomida ishtirokchilarning 37 foizida manipulyativ-kommunikativ strategiyalar aniqlangan. Ayniqsa, ayblanuvchilar orasida dramatizatsiya va selektiv fakt taqdim etish holatlari ko‘proq uchradi. Sud jarayonida verbal izchillikning buzilishi ham manipulyatsiyaning asosiy indicatorlaridan biri sifatida qayd etildi. Olingan ma’lumotlar manipulyativ tendensiyalar shaxs tipologiyasi bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatdi. Demonstrativ va dominantal tipdagi shaxslarda manipulyativ ko‘rsatkichlar yuqoriroq bo‘ldi. Bu natijalar shaxsiy xususiyatlar sud jarayonidagi xulq-atvorga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Psixologik test natijalari asosida manipulyativ tendensiya va emotsional barqarorlik o‘rtasida teskari bog‘liqlik aniqlandi ($r=-0,46$). Ya’ni, emotsional beqarorlik darajasi yuqori bo‘lgan shaxslarda manipulyatsiya ehtimoli ko‘proq kuzatildi. Stress ko‘rsatkichlari ham manipulyativ xatti-harakat bilan ijobiy korrelatsiyani namoyon etdi ($r = 0,52$). Bu esa ekstremal yoki zo‘riqishli vaziyatlarda shaxsning himoya mexanizmi sifatida manipulyativ strategiyalardan foydalanishi mumkinligini anglatadi. Kuzatuv jarayonida neverbal nomuvofiqlik, ya’ni nutq mazmuni va mimika o‘rtasidagi tafovut 29 foiz holatda qayd etildi. Sud psixologlari tomonidan baholash mezonlari qo‘llanganda, manipulativ ehtimol darajasi yanada aniqlashtirildi.

Quyida manipulativ xulq-atvorning aniqlangan asosiy indikatorlari bo‘yicha umumlashtirilgan natijalar keltiriladi:

1-jadval

Harbiy sud jarayonida manipulyativ xulq-atvor indikatorlari (n = 84)

№	Indikatorlar	Aniqlanish foizi (%)
1	Verbal izchillikning buzilishi	34 %
2	Haddan tashqari dramatizatsiya	31 %
3	Savollardan qochish yoki javobni cho‘zish	28 %
4	Neverbal nomuvofiqlik	29 %
5	Aybni boshqalarga yuklash tendensiyasi	33 %

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, manipulyatsiya, ko‘pincha, kompleks belgilar tizimi orqali namoyon bo‘ladi. Eng ko‘p uchragan ko‘rsatkich verbal izchillikning buzilishi bo‘ldi.

Shaxs tipologiyasi va manipulyativ ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlik ham alohida tahlil qilindi. Test natijalari demonstrativ va dominantal tipdagi ishtirokchilarda manipulyativ indeks o‘rtacha 7,8 ballni tashkil etganini ko‘rsatdi, bu boshqa tiplar bilan solishtirganda sezilarli yuqori ko‘rsatkichdir. Emotsional barqaror shaxslarda esa mazkur indeks 4,1 ball atrofida qayd etildi. Bu tafovut statistik jihatdan ahamiyatli ekanligi t-test natijalari bilan tasdiqlandi ($p<0,05$). Natijalar manipulyatsiyaning shaxsning psixologik tuzilmasi bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Quyidagi jadvalda shaxs tipologiyasi kesimida manipulyativ indeks ko‘rsatkichlari taqdim etiladi:

2-jadval

Shaxs tipologiyasi va manipulyativ indeks o‘rtasidagi bog‘liqlik

Shaxs tipi	O‘rtacha manipulativ indeks (M)	Standart og‘ish (SD)
Demonstrativ	7,8	1,2
Dominantal	7,4	1,4
Konform	5,2	1,1
Emotsional barqaror	4,1	0,9

Jadval natijalari manipulyativ xulq yuqori dominanta va demonstrativ tipdagi shaxslarga xos ekanini ko‘rsatadi.

Umumiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, harbiy sud muhitida manipulyativ xatti-harakatlar ko‘proq ierarxik bosim va shaxsiy manfaat bilan bog‘liq vaziyatlarda yuzaga keladi. Kontent-analiz natijalariga ko‘ra, sud bayonnomalarining 26 foizida semantik og‘ish yoki faktlarni selektiv talqin qilish elementlari mavjud bo‘lgan. Bu holatlar sud qarorining obyektivligiga potentsial xavf tug‘diradi.

Natijalar asosida xulosa qilish mumkinki, manipulyativ xulq-atvorni aniqlashda yagona belgi yetarli emas, balki indikatorlar majmuyi asosida kompleks baholash talab etiladi. Psixologik kuzatuv, test natijalari va kontent-analiz birgalikda qo‘llanganda aniqlik darajasi sezilarli oshadi. Empirik ma’lumotlar harbiy sud amaliyotida psixologik ekspertiza mexanizmlarini kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). O‘tkazilgan nazariy va empirik tahlillar harbiy sud amaliyotida manipulativ xulq-atvor sud adolatining obyektivligi va haqqoniyligiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi psixologik omil ekanini ko‘rsatdi. Manipulyatsiya, ko‘pincha, yashirin shaklda, verbal izchillikni buzish, dramatizatsiya, aybni boshqalarga yuklash yoki iyerarxik bosimdan foydalanish orqali namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari manipulyativ tendensiyalar shaxsning tipologik xususiyatlari, emotsional barqarorligi va stress darajasi bilan uzviy bog‘liq ekanini tasdiqladi. Ayniqsa, demonstrativ va dominantal tipdagi shaxslarda manipulyativ indeksning yuqoriligi aniqlangan. Bu esa shaxs psixologik portretini tahlil qilish sud jarayonida muhim metodik bosqich bo‘lishi zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, manipulativ ta’sir faqat ayblanuvchi yoki guvoh tomonidan emas, balki sud jarayonining boshqa ishtirokchilariga nisbatan ham yuzaga kelishi mumkinligi aniqlashtirildi. Kognitiv xatolar, stereotipik fikrlash va avtoritetga haddan tashqari ishonch sud qaroriga bilvosita ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud. Shu sababli harbiy sud tizimida inson omili va psixologik xavf omillarini inobatga olgan holda qaror qabul qilish mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, harbiy sud tizimida sud-psixolog mutaxassislarning ishtirokini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Psixologlar manipulyativ xulq indikatorlarini aniqlashda, shaxsning motivatsion sohasi va emotsional barqarorligini baholashda muhim rol o‘ynaydi.

Ikkinchidan, sudya va tergovchilar uchun “manipulativ kommunikatsiyani aniqlash” mavzusida maxsus psixologik trening dasturlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Bunday treninglar neverbal signallarni tahlil qilish, kognitiv xatolarni kamaytirish va reflektiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilishi lozim.

Uchinchidan, harbiy sud jarayonlarida manipulyativ xavfni baholash uchun standartlashtirilgan diagnostik protokol ishlab chiqish zarur. Ushbu protokol kuzatuv, intervyu va test natijalarini yagona mezon asosida integratsiyalash imkonini beradi.

To‘rtinchidan, sud bayonnomalarini semantik va kontent-analiz asosida tekshirish amaliyotini joriy etish tavsiya qilinadi. Bu faktlarni selektiv talqin qilish yoki mantiqiy uzilishlarni aniqlashda qo‘shimcha nazorat mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi.

Beshinchidan, harbiy jamoalarda profilaktik psixologik xizmatni kuchaytirish lozim. Stressni boshqarish, konstruktiv kommunikatsiya va axloqiy mas’uliyat bo‘yicha treninglar manipulyativ xatti-harakatlar ehtimolini kamaytiradi.

Umuman olganda, harbiy sud amaliyotida manipulyativ xulq-atvorni aniqlash kompleks psixologik yondashuvni talab etadi. Ilmiy asoslangan diagnostika, psixologik ekspertiza va profilaktik choralar sud tizimining shaffofligi hamda adolatli qaror qabul qilish jarayonini mustahkamlaydi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarni kengaytirish harbiy sud tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References):

(1). Stern William. Zur Psychologie der Aussage. Zeitschrift für angewandte Psychologie. Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1902, № 1, s. 1–42.

(2). Vrij Aldert. Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities, Applied Cognitive Psychology. Chichester: Wiley, 2004, vol. 18, № 3, p. 233–248.

(3). Cialdini Robert B. Social Influence: Compliance and Conformity. Annual Review of Psychology. Palo Alto. Annual Reviews, 2004, vol. 55, p. 591–621.
(4). Christie Richard; Geis, Florence. Studies in Machiavellianism. Academic Press Journal of Personality Research. New York, Academic Press, 1970, № 2, p. 10–34.
(5). Kahneman Daniel. Maps of Bounded Rationality. Psychology for Behavioral Economics. American Economic Review. Nashville, American Economic Association, 2003, vol. 93, № 5, p. 1449–1475.

Abduvaxabova Dilnoza Nurmaxamatovna (Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent Axborot texnologiyalai universiteti, f.f.f.d. (PhD), dotsent)

MAKRO VA MIKROEKOLINGVISTIKA: TIL VA EKOLOGIK MUHIT O‘ZARO TA’SIRINING LINGVISTIK TAHLILI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada ekolingvistikaning muhim yo‘nalishlari hisoblangan makro va mikroekolingvistikaning nazariy asoslari hamda ularning zamonaviy tilshunoslikdagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda til va ekologik muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir turli darajalarda ko‘rib chiqilib, tillar ierarxiyasi, globallashuv jarayonlari va lingvoekologik omillarning nutq faoliyatiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, emotsional lingvoekologiya doirasida kommunikativ muhitdagi “og‘riqli nuqtalar”ni aniqlash masalasi muhokama etiladi. Tadqiqot natijalari makro va mikroekolingvistik yondashuvlar tilning ekologik holatini kompleks baholash imkonini berishini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *makroekolingvistika, mikroekolingvistika, lingvoekologiya, globallashuv, tillar iyerarxiyasi, emotsional lingvoekologiya.*

Абдувахабова Дилноза Нурмахаматовна (Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада ал-Хорезми, PhD по филологическим наукам, доцент)

МАКРО- И МИКРОЭКОЛИНГВИСТИКА: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЯЗЫКА И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЫ

Аннотация. *В данной статье анализируются теоретические основы макро- и микроэкологической лингвистики как важнейших направлений эколингвистики, а также их место в современной лингвистике. В исследовании взаимодействие языка и экологической среды рассматривается на различных уровнях; освещаются иерархия языков, процессы глобализации и влияние лингвоэкологических факторов на речевую деятельность. Кроме того, в рамках эмоциональной лингвоэкологии обсуждается проблема выявления «болезненных точек» в коммуникативной среде и оценки их социально-культурных последствий. Результаты исследования показывают, что макро- и микроэкологический подходы позволяют комплексно оценить экологическое состояние языка, определить факторы его устойчивого развития и глубже понять современные коммуникативные процессы.*

Ключевые слова: *макроэкологическая лингвистика, микроэкологическая лингвистика, лингвоэкология, глобализация, иерархия языков, эмоциональная лингвоэкология.*

Abduvakhabova Dilnoza Nurmakhamatovna (Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, PhD in Philology, Associate Professor)

MACRO- AND MICRO-ECOLINGUISTICS: A LINGUISTIC ANALYSIS OF THE INTERACTION BETWEEN LANGUAGE AND THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT

Annotation*. This article analyzes the theoretical foundations of macro- and micro-ecolinguistics as key directions within ecolinguistics and examines their role in modern linguistics. The study explores the interaction between language and the ecological environment at different levels, highlighting language hierarchy, globalization processes, and the impact of linguo-ecological factors on speech activity. Furthermore, within the framework of emotional linguo-ecology, the issue of identifying “pain points” in the communicative environment and assessing their socio-cultural consequences is discussed. The research findings demonstrate that macro- and micro-ecolinguistic approaches enable a comprehensive evaluation of the ecological state of language, the identification of factors ensuring its sustainable development, and a deeper understanding of contemporary communicative processes.*

Keywords*: macroecolinguistics, microecolinguistics, linguo-ecology, globalization, language hierarchy, emotional linguo-ecology.*

Kirish. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, kommunikativ makonning kengayishi hamda lingvistik xilma-xillikning qisqarishi zamonaviy tilshunoslik oldiga yangi ilmiy vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, til va muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni turli darajalarda o‘rganish zarurati ekolingvistikaning ichki differensiasiyasini kuchaytirdi. Natijada mazkur yo‘nalish doirasida makroekolingvistika va mikroekolingvistika kabi ikki asosiy tadqiqot darajasi shakllandi.